

stijl en sa-
Berlage, naar
n zien van den
n, en van de
beten, om zijn

een werk valt
opaalde factor
oemt, dien hij
zijn eigen ge-
rlage optreedt,
zoo ontzaglijk
laat verklaren
schier nimmer

het genoemde
zelf meer had
e, nu gaat het
voor geen ver-
s; immers wan-
al zeer spoedig
den. En toch
zelf misschien
van subjecti-

k vooral — en
d in samen-
fettische beza-
de bladzijden in
t: „dan zal” —

„ik geloof aan
kundige mon-

verwacht, ziet
gt: „ik geloof”
we bij Berlage
ft als een mo-
chitectuur....”

zoo heel veel
het terrein van
n zijn geloof
an ten nauwste
ixistische over-
n, hoe tenslotte
rper van groot-
aan het geloof
t — alleen wij

ver het geloof
che bouwkunst
of. Een geloof
den heeft dan
tan handhaven,
het wezen van
in het komes
nenschen-godde

nst spreekt oot
te, dat hij uitga-
folst — Van de
enschheid”
en voor dit ge-
de menscheit
u kunnen woe-
nistische die-
ngen — verzen
i in het Duitsch

s als een belij-
dit werk arbei-

i opzichte der
ht. En men kan
oor anderen in
excus aanvoe-
tijds lag. Want
en, die, al had-
m, of misschien
geering — voor-
eene groote zaak
een Staatskerk
ten, de vrijheid
varen de Inde-

agregationa-
lat ieder hunne
afhankelijk (in-
kerk op zichzelf
ven zich. Laats-
n” waren alle-
schillen tusschen
en raad te geven,
eenige autoriteit
de kerken zelf”
in Robinson, de
ite, welke te Le-
volging in eigen
n een gedeelte
1620 naar Ame-
zo zegt Masson,
wd als de wet-
der Independent-

land, waar toen de

den, zijn dan ook werkelijk menschen van de kunst. Het zijn menschen met fantasie. En de toekomst-beelden, die ze teekenen, bewijzen, dat er een geestelijke eenheid is tusschen deze twee artisten. Daarmee is Berlage's werk geen dienst gedaan. Immers nu is er gevaar, dat met zijn toekomst-wereld ook zijn toekomst-bouwkunst valt.

Gelijk het gezien wordt door Plasschaert, die ervan zeide: „Dr H. P. Berlage, en zijn werk, behoort grotendeels aan een toekomst, die nooit komen zal”.

Hij noemde Berlage „den zich-uitlevenden kunstenaar”.

Beide gedachten zijn juist.

Berlage's subjectivisme en zijn geloof aan een bepaalde toekomst zijn zijn groote zwakheden. Of schoon ze voor hen, die kunstzinnig zijn aangelegd, ook de groote bekoring vormen van dezen groote onder de bouwmeesters.

Maar het is hier nog niet de plaats voor critiek. Dat komt later. Slechts brachten we eens anders critiek bij, om te doen zien, dat onze teekening van Berlage juist was.

Aan het slot van ons vorige artikel beloofde ik, vóór we tot critiek kwamen, nog enkele namen van bouwmeesters, die invloed hadden, te noemen.

Nu herinner ik er nogmaals aan, dat het hier er allerminst om gaat, een geschiedenis van de bouwkunst te geven. Ook niet om die kunst als zoodanig te behandelen — maar veelmeer, om, in overeenstemming met den aard van deze rubriek te spreken over de wijsgeerige gedachten, die allerlei nieuwe verschijningen in de bouwwereld beheerschen — en dan speciaal dat nieuwe, dat ook onder ons beurtelings vreemd en mooi, dwaas en grootsch wordt genoemd.

Wanneer ik dus nog enkele namen noem, is dit niet dan om eenigszins volledig te zijn in de encyclopedie van de nieuwste verschijningen. En om bij de critiek hier en daar te kunnen verwijzen naar personen uit een andere school of een andere periode.

En dan denk ik allereerst aan onzen grooten bouwmeester van het Rijksmuseum, Dr Cuypers. Cuypers is een vertegenwoordiger van de Neogothiek. De richting, die invloed kreeg door het optreden van den Fransman Viollet le Duc.

Viollet is de man van het wetenschappelijk element in de bouwkunst. Hij verkondigt de theorie, dat de vorm zijn ontstaan moet vinden in de praktische bestemming. Hij vraagt dus materiele doeltreffendheid. En nu vindt hij in de Gothiek het groote voorbeeld van constructieve juistheid en groetheid.

En bij die Gothiek sluit hij zich aan. Hij wil van „redeloze rekenkunsten” niet weten. Maar evenals in de Gothische bouwwerken moet in het werk van elken bouwmeester spreken een groote kennis van de constructieve mogelijkheden en eischen. En zoo zal de bouwkunst weer opleven, wanneer het wetenschappelijk element krachtiger naar voren komt. Dan zal er, zoo oordeelde hij, geen copie komen van de Gothiek, maar een stijl, die zich — voor alle tijden — bij de Gothiek aansluit.

En — als gezegd — een van de beste voorbeelden van wat deze richting kan, is ons schitterend mooie Rijksmuseum.

Het is de vertegenwoordiging van het wetenschappelijk element.

Er is gestreefd naar redelijkheid. Vandaar dat men spreekt van de rationalistische school in de bouwkunst.

ten, of het eigenlijke Congregationalisme”. Het verschil met de opvatting der Presbyterianen ten opzichte van de kerkregeering wordt ons des te duidelijker, wanneer we naast bovenstaande woorden van Robinson leggen de volgende uitspraak van de Schotsche (Presbyteriaansche) Nationale Synode van 1641: „De kerkelijke macht en autoriteit behooren aan de ambtsdragers der Kerk; de ambtsdragers van een plaatselijke kerk mogen deze macht niet onafhankelijk uitoefenen, maar met onderwerping aan classes en synoden provinciaal en nationaal”.

Het is de glorie van de Independenten, dat zij het door woord en daad hebben opgenomen voor vrijheid van geweten en van godsdienst. Men kan zeggen, dat dit een logische consequentie is van hun kerkbegrip. Toegegeven desnoods! Al wil men het noemen een deugd van een gebrek (hoewel ze ten opzichte van een Staatskerk dan toch maar heel gezonde ideeën hadden, inderdaad hun tijd over 't geheel een stuk vooruit waren!), het feit blijft niettemin bestaan, dat zij voor het eerst in Engelsche ooren de nobele taal der gewetensvrijheid hebben doen weerklinken. Het waren vooral de Engelsche Baptisten, een vertakking van de Independenten, die hierbij op den voorgrond traden.

Ik moet hier nog even David Masson laten spreken, die in zijn superieur werk *The Life of Milton: in connexion with the History of his Time*, zegt: „Niet aan de Kerk van Engeland, noch aan het Schotsche Presbyterianisme, noch aan het Engelsche Puritanisme in het algemeen, komt de eer toe het eerst gegrepen te hebben het volledige beginsel van Vrijheid van Ge-

Nu zijn er ongetwijfeld nog vele belangwekkende figuren. We denken b.v. aan den Engelschman Ruskin met zijn gevoelsrichting, en aan den reeds eerder genoemden Duitscher Semper, die met zijn standaard-werk „der Stil” grootten invloed oefende. Maar van een eigen school kan bij hen in ons land, afgedacht van den invloed dien zij op Berlage en de zijnen oefenden, niet worden gesproken. Ook al is misschien hier of daar wel een gebouw rechtstreeks onder hun invloed verzezen.

Maar voor we eindigen moeten we nog op één belangrijke factor wijzen. Het is deze: al meer wordt er, ook door Berlage b.v. in zijn „Lezingen te Madrid gehouden” op gewezen, dat door de komst van het nieuwe materiaal, dat we gewapend beton noemen, en door de reeds eenige jaren vroeger begonnen toepassing van ijzerconstructies, nieuwe eischen zullen worden gesteld aan de bouwkunst. Eischen, die ook een nieuwen stijl als vanzelf met zich zullen voeren.

In bedoelde lezingen sprak Berlage het uit: „Ten gevolge van de groote voordeelen, die de constructies in gewapend beton bieden, bestaat de waarschijnlijkheid, dat we staan voor een geheel nieuw architectonisch tijdperk”.

En dan is er hope op een schoonheid, ook bij gebouwen, van dit materiaal opgetrokken. „Men zal zich toeh”, zoo zegt hij in *Studies over stijl*, enz., „krachtens het hier ontwikkelde, die schoonheid kunnen voorstellen, belichaamd in monumenten van groote eenvoudige vlakken-strakheid”.

„En daarbij voege men het feit, dat wel niet verdere versiering gesupprimeerd, integendeel, spaarzaam, wel overwogen, in nu nog niet met zekerheid te omschrijven vorm zal worden aangebracht, en dat die, zooals die bezige sierkunstenaars van heden doen verwachten, een ideële versiering zal kunnen worden.”

Weer onderstreepten we enkele uitdrukkingen.

Ook hier weer is te ontdekken het volkomen onzekere. Men verwacht een ontwikkeling. Men werkt in die richting. Maar wat het worden zal weet men niet.

Er is wel geloof voor de toekomst. Er is een algemeen grèpen in geloofsvertrouwen (een vertrouwen van zuiver menschelijken aard) naar een betere toekomst. Het ideaal is er, en in die ideaal-wereld zijn kostelijke ideeën verwezenlijkt.

Maar zelfs in de wereld van de bouwwerken kan men geen concrete dingen aanwijzen, die zulk een toekomst beloven. Sterker, men weet in de verte niet, hoe zich de dingen zullen ontwikkelen.

En van hieruit beginnen we onze critiek.

J. WATERINK.

GEESTELIJKE ADVIEZEN.

Zondige handels-praktijken.

„k Ontving twee brieven van Christelijke kantoorbedienden; beide een conscientie-kreet tegen de pressie van chefs of hooger geplaatste bedienden tot handelingen, die in strijd zijn met Gods gebod. Den eersten brief, die zoogoed als niets dan vragen bevat, neem ik hier in zijn geheel over. Hij luidt als volgt:

Zooals U weet, wordt er in den handel veel gedaan, dat in strijd is met onze christelijke begrippen, en wat U ook weet, is, dat er in den handel ook christelijke bedienden zijn. Nu komt het herhaaldelijk voor, dat de patroon den bedienden dingen opdraagt, die

weten, en de eerste verkondiging er van in de Engelsche taal. Die eer moet, geloof ik, toegekend worden aan de Independenten in 't algemeen, en aan de Baptisten in het bijzonder”.

Het was vanuit Amsterdam, dat de vluchtelingen-gemeente der Engelsche Baptisten aldaar in haar in 1611 gepubliceerde Geloofsbelijdenis deze edele woorden deed hooren: „De magistraat moet zich niet met den godsdienst bemoeien, omdat Christus is de Koning en Wetgever van de Kerk en het Geweten”. — „Men gelooft”, zegt Masson, „dat dit de eerste uitdrukking is van het absolute beginsel van Vrijheid van Geweten in de openbare belijdenis van eenige groep van Christenen”.

In 1614 verscheen een korte verhandeling, getiteld: *Godsdienstvrede: of, Een Pleidooi voor Vrijheid van Geweten*. Ze werd aan Koning Jacobus I en het Parlement aangeboden door „Leonard Busher, burger van Londen”. Er is reden te gelooven, dat deze Leonard Busher lid was van de gemeente der Baptisten te Londen.

Het meest volledig en systematisch werd de volstrekte vrijheid van geweten verdedigd door den geëmerikaniseerden Welshman Roger Williams (een vurig Independent) in zijn geschrift *Het Bloedige Leerstuk*. Het verscheen in 1644, toen hij uit Nieuw-Engeland naar Engeland was overgekomen.

Fel valt de groote Christen-dichter Milton, die zich aan de zijde der Independenten had geschaard, de Presbyterianen aan om hun onverdragzaamheid. Zoo in zijn sonnet *Op de nieuwe aanranders van het Geweten onder het*

zij, wanneer zij een eigen zaak hadden, zeker niet zouden doen. Ter verduidelijking een paar voorbeelden:

Een assurantie-bediende vraagt offerte aan voor een of andere verzekering, welke offerte hij ook verkrijgt; echter onder voorwaarde, dat hij ze tegenover concurrenten geheim zal houden. De patroon, die met den vertegenwoordiger van een concurrerende firma een onderhoud heeft, vraagt aan dien bediende de offerte van de andere firma om zoodoende misschien een nog lagere offerte te verkrijgen. De bediende protesteert, door te wijzen op de voorwaarde, die de andere firma gesteld heeft; echter zonder resultaat. Mag de bediende nu de offerte naar den patroon brengen?

Als tweede geval zou ik willen noemen de steno-typist, die van den patroon een brief genoteerd krijgt, waarvan hij weet, dat er groote leugens in staan; of, sterker nog, de patroon geeft alleen de punten, die de bediende naar eigen stijl heeft uit te werken.

Is, wat de bediende daar doet, niet in strijd met Gods Woord?

Nog een ander conflict kan er komen. Er is onder het personeel een vereeniging, die zich ten doel stelt den band onder het personeel te bevorderen en daartoe gezellige avondjes organiseert met muziek, voordracht en, last not least, een danspartij. Daaraan kan een christelijke bediende natuurlijk niet meedoen. Maar, zoo wordt er nu gezegd, dan dans je niet mee, maar ga je weg. Gaat dit argument op?

Daar ik weet, dat deze en dergelijke vragen niet alleen bij mij, maar ook bij verschillende van mijn gereformeerde collega's leven, maak ik gaarne van de gelegenheid, die „De Reformatie” biedt in haar rubriek „Geestelijke Adviezen” gebruik, en hoop, dat U zoo goed wilt zijn, om over de bovengenoemde vragen het licht van Gods Woord te doen schijnen.

U bij voorbaat hartelijk dankzeggend voor de te nemen moeite, teeken ik:

De tweede brief, dien ik, om de vertrouwelijke toelichtingen, die hij bevat, niet in zijn geheel kan weergeven, noemt nog andere gevallen, waarin een patroon van zijn christelijke bediende handelingen vergt, waardoor deze laatste zijn conscientie zou bezwaren, b.v. door van hem te eischen, dat hij per telefoon den patroon als afwezig meldt, terwijl deze naast hem op het kantoor zit; of te willen, dat hij schriftelijk, omtrent een of andere zaak, aan derden een valsche voorstelling geeft; of ook door te vorderen, dat hij in de boekhouding valsche cijfers opneemt, om de belasting te ontduiken.

„k Heb deze brieven met ontroering gelezen. „k Wist, dat er „in zaken” heel wat praktijken bestaan, en als geoorloofd worden beschouwd, die in het gewone leven niet door den beugel kunnen. Maar „k heb niet durven denken, dat patroons, die zelf niet opzien tegen leugen en bedrog, den droeven moed zouden hebben, anderen tot dergelijke handelingen te willen dwingen; ook, als ze van hun ondergeschikten kunnen weten, dat ze er gewetensbezwaar tegen moeten hebben, en zelfs — gelijk me bleek uit den tweeden brief — als deze dat uitdrukkelijk verklaarden en met allen ernst tegen dergelijke tirannieke en onzedelijke eischen protesteerde.

De blik, die deze brieven me in 't kantoorleven gaven, hebben me doen trillen van verontwaardiging. En als dergelijke gewetenloze praktijken in-

Lange Parlement”, waarin hij het de triumfeerende Presbyteriaansche meerderheid in het Parlement en hun vermaarde Synode van Westminster toeroept: „Durft gij de hulp van het Wereldlijke Zwaard in te roepen om ons te dwingen in ons geweten, dat Christus vrijgemaakt heeft, en ons in plaats van de heerschappij der Prelaten een hiërarchie van classes op den hals te leggen?” Het sonnet eindigt met de woorden:

New Presbyter is bat Old Priest writ Large, hetwelk, in Vondels taal overgezet, zou luiden: De hanen van het nieuwe hok zijn zeker niet minder erg dan die van het oude.

De houding van den anderen grooten Independent, Oliver Cromwell, in dezen, hoop ik hierna in het licht te stellen. Want van historisch standpunt gesproken, loop ik gevaar de huid te verkoopen voordat de beer (in casu Karel I en Aartsbisschop Laud) geschoten is: de Puriteinen (= Presbyterianen — Independenten) konden zich de weelde niet veroorloven elkaar te lijf te gaan, voordat ze het met de Koninklijke en Bisschoppelijke dwingelandij (voorloopig althans) hadden uitgevochten. Ik zal dus thans in de eerste plaats moeten spreken over de verhouding tusschen den koning en de Puriteinen.

VELDKAMP.

2) Het Lange Parlement was het Parlement dat den strijd tegen Karel I. had aangebonden en nu (plm. 1646) over de laatste linie scheen te zwaaien.